

Politieke deugden in coalitieland

Rutger Claassen,

Filosofie & Praktijk, rubriek 'Minima Philosophica', mei 2010.

Het Nederlandse politieke systeem reflecteert de volksaard. Wij houden verkiezingen voor de Tweede Kamer, maar daarmee is nog niets gezegd over de uiteindelijke regering. Die hangt af van een complex spel van onderhandelingen, waarbij twee, drie of zelfs vier partijen zich kunnen vinden in een gemeenschappelijk programma. Nederland is een land van coalities en compromissen. Het polderen, draagvlak creëren en verzoenen van politieke tegenstellingen is het hart van ons democratisch proces.

Met enige regelmaat zijn er prominente burgers die daar genoeg van hebben. Zij willen dit systeem op de schop gooien en bijvoorbeeld een districtenstelsel invoeren (zoals in Engeland). Dan zullen vanzelf twee duidelijk herkenbare kampen (links en rechts) ontstaan. Een daarvan wint de meerderheid in het parlement, zodat we op de verkiezingsavond weten wie er gaat regeren. Dat schept maximale duidelijkheid. Een alternatief is om naast het parlement de uitvoerende macht apart te kiezen. Een gekozen president, zoals in de Verenigde Staten, kan zijn eigen ploeg van ministers samenstellen. Ook dat schept duidelijkheid op verkiezingsavond (mits de stemmen goed geteld worden natuurlijk...). D66 hamert al 44 jaar op dergelijke vernieuwingen, maar ook PvdA-prominent Ed van Thijn hield er onlangs weer een pleidooi voor. De kiezer kan nu wel stemmen, maar niet kiezen, is de mantra die we bij dergelijke gelegenheden telkens weer horen.

Deze roep om 'duidelijkheid' miskent dat in elk democratisch systeem onduidelijkheden tot de kern van de zaak behoren. Zelfs als we op de verkiezingsavond weten wie er gaat regeren (wat recent in Engeland, ondanks het districtenstelsel, niet het geval was), dan nog weten we niet wat er de vier jaar na de verkiezingen gaat gebeuren. Ook dan kan het gebeuren dat slepende en complexe onderhandelingen nodig zijn, waarin de oorspronkelijke inzet verloren gaat. Zo kon president Obama wel beloven een nieuw zorgstelsel in te voeren, maar om dat klaar te spelen moest hij toch nog een jaar lang onderhandelen met zijn Democratische partijgenoten in het congres en vele concessies doen. In elk democratisch systeem zijn er 'checks and balances', zodat niet één speler voortdurend het hele speelveld kan domineren. Wie maximale duidelijkheid wil, komt bij een autocratisch bewind het beste uit.

De zaken liggen dus minder scherp dan meestal wordt voorgesteld. Toch blijft de vraag legitiem of een politiek systeem dat leidt tot een land-van-twee-kampen beter zou zijn dan ons huidige veelstromenland, waarin elke bevolkingsgroep wel met een kleine partij in het parlement kan komen. Ik zou aan dat laatste de voorkeur geven. De

voornaamste reden daarvoor is dat in ons stelsel van evenredige vertegenwoordiging gemakkelijk nieuwe bronnen van onvrede politieke zichtbaarheid krijgen. D66, Fortuyn, Wilders, de Partij voor de Dieren en anderen danken hun opmars aan ons stelsel. In een districtenstelsel zouden zij eerst een meerderheid moeten zien te verwerven binnen een van de twee grote en gevestigde partijen, wat een veel moeilijker klus is. De kloof tussen politiek en burger zal altijd blijven bestaan, moet ook blijven bestaan om normale politieke representatie te waarborgen. Maar de overbrugging is makkelijker wanneer iedereen op het stembiljet iets van zijn eigen gading kan vinden. Dat vergroot de herkenbaarheid, en geeft politieke lucht aan nieuwe inzichten uit de samenleving.

Als we het huidige stelsel handhaven, moeten we echter weten hoe om te gaan met de noodzaak coalities te sluiten. In de aanloop naar de verkiezingen van 9 juni is daar in de media erg dramatisch over gedaan. Het vooruitzicht in de peilingen dat alleen een vierpartijkabinet een meerderheid zou kunnen halen, heeft sterk bijgedragen aan de *revival* van de roep om een ander politiek stelsel. Ook de stoeve samenwerking tussen de PvdA en het CDA van de afgelopen jaren heeft ons stelsel geen goed gedaan. Kunnen we het nog wel, coalities sluiten? Het lijkt wel of partijen wantrouwend dan ooit tegenover elkaar staan, elkaar het licht in de ogen niet gunnen. Een pact voor vier lange jaren wordt dan een eindeloze opgave. Het aantal voortijdig gesneuvelde kabinetten spreekt boekdelen. Iedereen die gelooft in ons stelsel moet hiermee in het reine komen.

Mijn insteek zou zijn dat politici de kunst van het coalities maken beter dienen te verstaan. Als we de debatten uit de meest recente verkiezingsstrijd in herinnering roepen, lijken zij dat echter regelmatig vergeten. Daarmee stellen ze onze democratie welbewust op de proef. Nodig is een herwaardering van enkele politieke deugden voor coalitieland.

Een eerste politieke deugd is om voorafgaande aan verkiezingen zo helder mogelijk te zijn over het Nederland dat je voor ogen hebt. Juist omdat na de verkiezingen een coalitie gesmeed moet worden, is voorafgaand daaraan maximale helderheid over de eigen plannen geboden. Dat vraagt ook het onderscheid maken met andere partijen. Wat dat betreft was de strategie van PvdA-leider Job Cohen riskant. Zijn nadruk op het ‘verbinden van tegenstellingen’, ‘bruggen bouwen’, en het ‘de boel bij elkaar houden’ kan een lofwaardige politieke deugd zijn in het algemeen, maar in verkiezingstijd gaat het erom tegenstelling juist bloot te leggen, zodat de kiezer weet waarom hij de ene partij zou moeten kiezen en niet de andere. In weerwil van wat bijvoorbeeld ‘deliberatief democraten’ in de politieke filosofie beweren, drijft de politiek op antagonismes, niet op een zoektocht naar consensus.

Een tweede politieke deugd is om geen blokkades op te werpen tijdens verkiezingen. Wat dat betreft had VVD-leider Mark Rutte gelijk toen hij Balkenende ‘misplaatste stoerdoenerij’ verweet omdat de laatste de hypotheekrenteaftrek tot ‘breekpunt’ verklaarde. Verkiezingsbeloftes zijn altijd riskant (denk aan het beroemde ‘read my lips, no more taxes’ van Bush sr., waarop hij moest terugkomen), maar zeker in een context waarin na de verkiezingen coalities moeten worden gesmeed. De combinatie van deze politieke deugd met de vorige vereist een subtiel spel: wel maximaal helder zijn over de inzet, maar niets met enige hardheid kunnen beloven over de uitkomst. De verleiding om toch harde garanties te geven is levensgroot. Deze deugd kan eigenlijk alleen nageleefd worden als ook anderen dan de politicus zelf dit cruciale verschil tussen inzet en uitkomst erkennen. Waar journalisten, maar ook kiezers zelf, verwachten dat politici uitkomsten kunnen garanderen, loopt het hele politieke spel vast.

Een derde politieke deugd heeft betrekking op de periode na de verkiezingen: de formatie. Het is al vaak opgemerkt dat formaties niet zouden moeten leiden tot vuistdikke regeerakkoorden waarin alle meningsverschillen zijn beslecht, zodat de Tweede Kamer geen enkele vrije ruimte meer heeft. Dat is belangrijk, maar minstens zo belangrijk is het om te zorgen dat het akkoord alle partijen de mogelijkheid geeft om te laten zien dat enkele prominente programmapunten zijn gerealiseerd. De nadruk is de laatste jaren geweest op het formuleren van een gezamenlijke missie, gesymboliseerd in (meestal lelijke) kabinetsmotto’s als ‘meedoen, meer werk, minder regels’, (Balkenende II) of ‘samen werken, samen leven’ (Balkenende IV). Veel belangrijker dan een dergelijke kunstmatige zoektocht naar wat partijen bindt is een profilering van elk van de verschillende bestanddelen van een coalitie. Juist door het onderscheidend vermogen van elk van de partijen te garanderen, kan het geheel aan cohesie winnen. Ook aan deze deugd is ernstig tekort geweest. De vele negatieve uitruilen van het vorige kabinet (‘wij doen niets aan de huren als jullie niets aan de hypotheekrente doen’) zorgden voor een grote verlamming. Niemand kan goede sier maken met het feit dat een bepaalde maatregel *niet* genomen wordt.

Als dan een coalitie eenmaal zit, is een vierde deugd minder krampachtig om te gaan met politiek falen. Het is veelzeggend dat er zelden meer een minister tussentijds aftreedt. In het laatste kabinet was minister Vogelaar de enige die het veld ruimde, en dat was niet eens door een motie van wantrouwen van de Kamer maar doordat de partijtop van haar eigen partij (PvdA) het vertrouwen opzegde. Maar ministers die het vertrouwen verliezen zijn als de pionnen bij schaken. Soms moet je er een offeren om het totale spel te kunnen winnen. Het vasthouden aan elke minister tekent een politieke cultuur waarin de angst voor gezichtsverlies allesoverheersend is geworden. Een tussentijds vertrek kan de lucht klaren. Wanneer dat niet gebeurt, kropt

alle spanning zich steeds verder op, tot alleen een totale kabinetscrisis nog uitkomst kan brengen.

Een verkiezingsstrijd met een heldere inzet en een constructieve opstelling, een coalitieakkoord met onderscheidend vermogen, en een bereidheid om ministers te offeren; dat zijn de politieke deugden die nodig zijn om het coalitiespel succesvol te laten verlopen. Als dat spel slecht gespeeld wordt, zullen verwijten klinken van ‘ondoorzichtige achterkamers’ en ‘onbegrijpelijke compromissen.’ Als het goed gespeeld wordt, is echter voor iedereen helder wat de inzet is en zijn compromissen een afspiegeling van de krachtsverhoudingen waarin elke partij iets van zijn gading terugvindt.

Dit roept de vraag op: waarom lukt dat momenteel zo slecht? Daar zijn waarschijnlijk meerdere oorzaken voor. Een van de grootste problemen is dat deze politieke deugden het karakter van een publiek goed hebben. Ze zijn alleen waardevol als alle spelers er zich aan committeren. Het is verleidelijk om als enige te proberen om het zo nauw niet te nemen met die deugden. Anderen zullen ze dan wel in ere houden, zodat het spel van de democratie gered wordt, terwijl men dan zelf de voordelen plukt van de ondeugd. Balkenende kan bij de kiezer scoren met zijn breekpunt (‘de hypotheekrenteaftrek is alleen bij mij veilig!’), erop gokkend dat niet elke partij zo handelt. Zouden ze dat wel doen, dan zou er geen enkele coalitie meer te sluiten zijn.

Een dergelijk publiek goed komt alleen tot stand als alle spelers zich vrijwillig conformeren aan de deugden (impliciete sociale normen) of als conformiteit van bovenaf kan worden afgedwongen (door een hogere autoriteit die sancties kan uitdelen). Dat laatste is onmogelijk, omdat er geen hogere autoriteit is dan het politieke systeem zelf. Vandaar dat ons niets anders rest dan het aanspreken van politici op deze deugden. Omdat het meeste contact met politici indirect verloopt, is de rol van de media daarin cruciaal. Als die tijdens elk verkiezingsdebat proberen politici uit hun tent te lokken (“maakt u daar een breekpunt van? Waarom niet?”) ondergraven zij de politiek die zij geacht worden op objectieve wijze te dienen. Coalitiepolitiek vereist dus ook het hooghouden van journalistieke deugden. De erosie daarvan zou wel eens een van de oorzaken van de teloorgang van de vereiste politieke deugden kunnen zijn.

Maar ook wanneer de media zich verliezen in hijgerige verslaggeving geeft dat de politicus nog geen excuus. Uiteindelijk wordt van hem een overkoepelende superdeugd gevraagd: onverzettelijkheid in het hooghouden van de noodzakelijke politieke deugden in coalitieland.